

128

85
0-77

1884
Σ m 26

23/IV.84,
388.

972. ՈՒՍՈՅՈՒՄԱՆ ՕՔՐԱՅ. ԸՈՒՄ-
ԵՆԻ՝ ԲԱՅԵԿ. ՄԱՅԱՅ.

407

3005

ՎԷՊ ՄԱՆԿԱԿԱՆ

II ԳԻՐԲ

ԳՕԼԿՈՎՆԻԿ

ՖԸԲԻՑ

1-Ն ԹԱՐԳՄ.

ԱՐՄԵՆԱՅ ՏԵՐ-ԴԱՆՈՒԵԼԵԱՆՅ

№ 3704040

1884

ИНСТИТУТ
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

Ի Տպարանի Վերջածանի Բաճակի-Յակարհանյ

ՇՈՒՇԻ:

85
7-77

972

С 9PM-и
972

815

7-77

ՎԷՊ ՄԱՆԿԱԿԱՆ

II ԳԻՐԻՔ

ԳՕԼԿՈՎՆԻԿ

ՖԵՐԻՑ

1-Ն ԹԱՐԳՄ.

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

Handwritten blue ink scribbles

ԱՐՄԵՆԱՅ ՏԵՐ-ԴԱՆԻԷԼԵԱՆՑ

ՎՅՊԻՎՊԷՆ

1884

ի Տպարանի Մեղզալանի Մաճտեխի-Յակոբեանց

ՇՈՒՇԻ:
ԵՐԱՅԱՆ-ՆՈՍԱԿ
Բ. ՅԵՐԿՈՒՄՅԱՆԻ Ա. ՄԱՅԻՍԻ
ԵՐԱՅԱՆ-ՆՈՍԱԿ

Handwritten blue ink scribbles

Handwritten text on the left page, partially obscured

N-1098
278

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿ
ՏՎՈԶՎՈԼԵՆՈ ՇԵՆՅՈՒՐՈՅ ՏԻՓԼԻՍԻՅ, 1884 Գ.
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՏՎՈԶՎՈԼԵՆՈ ՇԵՆՅՈՒՐՈՅ ՏԻՓԼԻՍԻՅ, 1884 Գ.

50524-ահ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

36409-66

Իւր սիրելի

և

Հնգրանիկ եղբորը

Ա. Խախ Տէր-Ղանիէլեանցին

Երախաագէտ սրտով

Նուիրումէ

Թարգմանիչը:

էի և դեռ մի քանի շաբթական էի, երբոր հայրս թողնելով իւր ծառայութիւնը՝ բնակուեցաւ պատկանեալ փոքրիկ հողում: Մեր սունը մի կողմից նայում է դէպի ծովը, իսկ միւս կողմից դէպի բարձր ու մութ (սիւս) անասուը, որը լիքն է ամենամեծ տեսակ կապիկներով (մէսմուններով): Այդ անասունները միւս անասուններին հակառակ լինելով՝ որոնք փոքր ի շատէ վախեցում են մարդից՝ վրայ են տալիս մարդուն չք վախենալով մինչև անգամ հրացանից: Ունինալով բաւականին բնական խեղք, նոքա առաջուց մտածում են յարձակման ճանապարհը ու յետոյ յարձակում: «Կրանցից» որոնք ամենագորեղները են, զինուորուած հաստ փայտերով կազմում են զօրքի ամենագլխաւոր մասը, իսկ միւս բազմութիւնը ամեն կողմից արձակում են քարեր թշնամու վերայ և այնպէս ուղիղ, որ ոչ մէկն անգամ զուր չի անցկենում: Երբեմն կապիկները թաք կենալով ծառի ձիւղերի մէջ, թոյլ են տալիս թշնամուն ազատ հա-

մարձակ անցնել իւրեանց մօտով, և յետոյ նետի արագութեամբ վայր են գալիս ծառի վերայից հողի վերայ, ցատքուճ ուտերը և սուր շանկերով գուրջ են տալիս աչքերը և կրծում անբաղդի գլուխը:

Բ.

Ահա, սիրելի բարեկամներ, տեսէ՛ք քնչպէս է իմ հայրեկիբում մարդկանց դժբութիւնը՝ կապիկների ձեռին: Բորնէօ կզզու բոլոր բնակիչների մեծ մասը Եւրոպայի հասարակապետութեանը հաստատ համոզուած են, որ այդ կապիկները մի առանձին տեսակ մարդիկ են, և այդ մտքում նոքա (Բորնէօ կզզու բնակիչներ) աւելի ևս հաստատովում են, որ այդ կապիկները, որոնք սաստիկ կատաղած են մեծ մարդկանց դէմ, ընդհակառակը ցոյց են տալիս առանձին սէր դէպի երախաներին և կանանցը, որոնց վերայ շատ քիչ են յարձակւում և սպանում, այլ միշտ կլանում

են նոցա և թոցնում իւրեանց անստուի
խորքը: Եւ տերը և շատ ուսումնական
բնագէտներ այս վերջին անցքը առակ են
համարում, բայց յիմա ոչ ոք չի կասկա-
ծում դորա ճշմարտութեան վերայ, և ես
ինքս կարող եմ դառնալ դորան անքակտե-
լի ապացոյց: Այս արդէն ասացի ձեզ որ
մի քանի շաբթական էի երբոր հայրս թող-
նելով իւր ծառայութիւնը բնակուեց պատ-
կանեալ գիւղում: Առաջին չորս տարին իմ
կեանքը ոչ մի տպաւորութիւն չը թողեց
յիշողութեանս մէջ և այդ պատճառաւ
էլ կարող եմ այն չորս տարուան անուանել
բաղդաւոր, որովհետեւ բոլոր միշտ յիշա-
տակներս ինչպէս սուր դանակներ քրքրում
են սիրտս: Այս չորս տարեկան էի: Ահ
առաւօտ ես խաղ էի անում իմ գոյեակիս
հետ մեր տան մօտ: Եւնց այդ մասնա-
կը անտառից երեան եկան մի խումբ կա-
պիկներ, որոնք շրջապատեցին մեզ: Այդ
միջոցին իմ դայեակս մեծ աղաղակ հանեց,
որով ձայնին վերայ մեր ծառաները դուրս

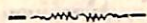
վազեցին, բայց ուշ էր: Երբ յայտն
վապիկները մեզ վերադառան և վախց-
րին անտառի խորքը և շուտով մեր ծա-
ռաների գոռգոռոցը անհետացաւ իմ ան-
կանջից: Եւ ընդամենը զոմ յիս վեց յոս
տարի վայեակին դրութիւնը ինձ անյայտ
մնաց, որովհետեւ իմ միտքս չէ թէ ինչ-
պէս թաթառուեցանք միմեանցից: Իմ կեան-
քին առաջի օրերը ծածկված էին մառա-
խու դով և ինձ երևում էր ինչպէս վաղուց-
վայ տեսած երազը, որ իմ յուրջտակողնե-
րը զարմանալի արագութեամբ վաղում են
հետս: Այն կապիկը, որը բռնել էր ինձ
երևում էր որ ամեն կերպիւք աշխատում
էր (ինձ) պահպանելու, որովհետեւ երբոր
կապիկների բոլոր խումբը կանգնեց, չորս
բոլորը շրջապատած անստառով հորթ ու
կանաչ դաշտի մէջ, որտեղ ինձ անգնաս
գրին գեանի վրայ: Իմ միտքս է որ այդ
անասունները մի օտտիկ աղաղակ բարձ-
րացրին ու մէկ մեծ կապիկի գալուց յետոյ
բոլորը բեցն. այդ կապիկը վերահաս ինձ

և տարաւ հետը: Ինձ յափշտակելու առաջին օրերը չը դիտեմ ինչ պատահեց հետըս: Արդէն իմ յիշատակները պարզվում են այն ժամանակից, երբ որ ես բոլորովին սովորեցի այդ նոր կեանքին: Իմ յիշողութիւնս նկարագրում է մեծ և հանդիսազաղին ¹⁾, որտեղ ես կենում էի կապիկի հետ միասին: Մէկ անկիւնում ածած թարմ խոտը մեր անկողինն էր: Իմ սնուցանող կապիկը շատ սիրում և փայփայում էր ինձ: Չը դիտեմ հասկանալի կը լինի ձեզ արդեօք ա՛յն զգացմունքները, որոնցով լիքըն էր այն ժամանակը իմ հոգին: Արդեօք, ձեզ զարմանալի չի երևիլ, եթէ ես ձեզ խոստովանեմ, որ իմ սնուցչի սէրին՝ սիրով էի պատասխանում, փայփայանքին փայփայանքով:

— Միք մոռանալ, որ ես չորս տարուց

1) Զօղին — նշանակում է կապիկներէ այն որջը, որը շինած է լինում Երկու քարերի մէջ տեղը, որի մէջ անկիւնում ածած է լինում թարմ խոտ, որը ծառայում է անկողնու տեղ, միւս անկիւնում կիբակուրը և այլն: Յաւելուած. Ա. Տ. Կ.

աւելի չէի և այդ քնքուշ հասակումը մարդուս հոգին չի ունենում այն զանազանութիւնը, որը յետոյ այնպէս պարզ զանազանում է մարդին միւս անասուններից: Վայեցէ՛ք ուշադրութեամբ երեխու վերայ, որին կերակրում են պտուկով. դուք կը նկատէ՛ք, որ նա իւր սիրտը դարձնում է դէպի այն անշունչ առարկային և այն ժամանակը ձեզ աւելի քիչ զարմանալի կ'երևի իմ սիրտը դէպի այն անասունը, որը ունի փոքր ի շատէ բնական խելք:

9.

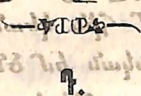
Աս չորս տարուց աւելի էի այդ դըրութեան մէջ, շուտով ես սովորեցի հեշտութեամբ բարձրանալ ամենակոկ և ամենաբարձր ծառերի վերայ, մի խօսքով՝ մանգալու ժամանակը շատ քիչ էի յետ մնում իմ սնուցչից, որը այդ պատճառաւ ուրախանում էր իմ առաջադիմութեան նայելով և միևնոյն ժամանակը նա չէր արգելում

ինձ սինակ հեռանալու զաղից. նա օրու-
 խանում էր, երբոր ես յետ էի դառնում
 և բերում էի որս, փայփայանքով էր ըն-
 դունում ինձ: Որսը բաղկանում է ընկու-
 ղից, բանանից և ուրիշ տեսակ պտուղե-
 րից: Օ արմանալի է՝ որ միւս կապիկնե-
 րը, որոնք պատահում էին հետո՝ ինձ չէին
 մնասում, կարծես թէ այդ վայրենի քոզը
 ինձ որդեգրել էր իմ սնուցչի պատի հա-
 մար: Այս բոլորովին մոռացել էի խօսիլը և
 չը դիտեմ ինչ պատճառաւ էի իմ սնուց-
 չին անուանում: «Տու տու» և նա խփոյն
 ձանաչում էր իւր անունը և յետ էր նա-
 յում:

Իմ մէջ այդ միակ ձայնն էր, որ նը-
 մանում էր մարդկային ձայնին, իսկ միւս
 բաներով ես նմանում էի իմ սնուցչին. ես
 գտում ու ճչում էի ինչպէս նա (սնուցիչը):
 Իմ անտառում գտնուած ժամանակս ես
 բոլորովին միտս չէի բերում իմ ճնողքս,
 որոնք՝ կապիկները ինձ ասնելուց յետոյ՝
 թէ ինչ գրութեան մէջ էին, այլ ես բազ-

դաւոր էի: Տուտուն ոչ մի րուպէ անգամ
 չէր փոխվում գէպի ինձ և ես չէի հաս-
 կանում նրա լեզուն, բայց նորա քնքուշ
 փայփայանքը և սէրը գէպի ինձ: Հասկա-
 նալի էին իմ երախայական սրտիս համար:
 Այս իմ կեանքումս շատ քիչ կին եմ տե-
 սել այդ հանդարտ, բարի, քաղցր, ուրախ
 բնութեան տէր:

— Ահա, այդ բարի անասունի բարոյա-
 կան գերազանցութիւնը դրնում է վրաս
 սաստիկ մեղք, որը կարելի է և մահիցս
 յետոյ հոգիս էլ տանջի:

Մէկ առաւօտ ես սովորաբար գնացի
 որսի. այդ օրը ինչ որ պատահեց հետո՝
 մշտական տպաւորուեց իմ յիշողութեան
 մէջ: Ահա թէ ի՞նչ է պատահել:

— «Երբոր ես վազեցի բաւականին մեծ
 տարածութիւն՝ յանկարծ մեծ ծառի վե-
 րայ նկատեցի մի թռչունի բուն: Ինձ հա-

մար տեսնելն ու ծառ բարձրանալն մի վայր-
կեանի գործ էր: Բայց ինչպէս նկարա-
գրեմ ես ձեզ այն դարմանալի տեսարանը,
որը բացուեց իմ առաջիս:»

«Իմ առաջիս բացուեց ինձ ծանօթ
ծովը իւր ամբողջ մեծութեամբ: Այս գար-
մանալի տեսարանը առաջին անգամ յսփշ-
տակեց իմ ուշադրութիւնս: Այս մոռացայ
թաշուների բունը, իսկոյն վար իջայ ծառի
գագաթից և երկար մտածելուց յետոյ
յանկարծ նայեցի մի կողմը՝ և ինչ, մի
նոր առարկայ, որը կայծակի արագութեամբ
գարթեցրեց իմ հին կեանքի յիշատակնե-
րը: Այդ առարկան իմ ծնողաց տուն էր:»

Մէկ անյաղթելի ոյժ հարկադրեց
ինձ դնալ մօտիկ մօտիկ դէպի այդ անծա-
նօթ առարկան: Այս վերջապէս դուրս եկի
անտառից և մօտիկացայ տանը, որտեղ
տեսայ ես մի քանի երախաներ, որոնք ան-
մեղ խաղերով էին զբաղուած: Այս կանգ-
նեցի նոցանից քիչ հեռու, որպէս զի նո-
քա ինձ չը նկատեն: Արջապէս ես ա-

ւելի մտաոցայ նոցա և տխրալի ձայն հա-
նեցի իմ կուրծքից, ես ակամայ նոցա պար-
զեցի ձեռներս: Յանկարծ ես մի ծանօթ
ձայն լսեցի, դա իմ քրոջ ձայնն էր, որը
դեռ եօթը տարին լրացած չէր. «Մայ-
րի՛կ, մայրի՛կ, շուտով եկէ՛ք այստեղ, նա-
յեցէ՛ք, նայեցէ՛ք»: Մարդկային ձայնը
վաղուցուայ մոռացած զղայմունքները գար-
թեցրին իմ հոգուս մէջ, բայց ես նոցա
չէի հասկանում:

Իմ բարի մայրը երեխանց ձայնին
գուրս եկաւ մեզ մօտ և տեսնելով ինձ ձեռ-
ներս պարզած՝ կոչեց նա. «Ողորմած
Աստուած, այս Ֆրիցն ¹⁾ է՞ր և ընկաւ
վզովս:

Մի վայրկեանում շրջապատեցին ինձ,
իմ եղբայրները, հայրս, մայրս և մեր ծա-
ռաները: Մայրս ինձ պինդ սեղմեց իւր
կուրծքին և փայփայում էր, իսկ անմեղ
չէի կարողանում նրա փայփայանքներին
պատասխանել: Յետակայ պատմութիւննե-

1) Որովհետեւ նրա անունը «Ֆրից» էր: Յու.

ըր հասկացրին իմ ծնողացը այն, ինչ որ պատահել էր ինձ հետ այն չորս տարուայ ընթացքում:

Այս կանգնած էի ինչպէս մի անշունչ առարկայ: Իմ անցեալ կեանքի մութը 1) յիշատակները պատերազմում էր իմ վայրենի կեանքի սովորութիւններին և սիրոյ հետ: Ինչպիսի մտայնացում ունեցած անհասկանալի տրտմութիւնը և ակամայ երկիւղը յանկարծ սեղմեցին իմ սիրտս, ես գոռացի «Տուտու, Տուտու» ու սաստիկ կծեցի և վիրաւորեցի իմ մօր ձեռքը և դուրս պրծայ նրա գրկիցը:

Ե.

Շաղիւ թէ դժուարութեամբ բռնեցին ինձ ձեռներս ու ոտներս կապեցին պինդ որպէս զի չը կտրեմ և չը վախչեմ, յե-

1) Մութն ասում է այն պատճառաւ, որովհետեւ նա դեռ չբնկած կապիկութեան սովորութիւններէ ազդեցութեան տակ, նորա (Յրիցի) մանկական կեանքի յիշատակները դեռ ևս մութ էին: Յաւելուած Ա.Տ.Պ.

տոյ տարան ինձ տուն, որտեղ մի քանի ժամանակից յետոյ ես հանրարուեցի:

Իմ նոր մարդ փոխուելա կատարուեց մի քր առ փոքր, բայց բաւականին շուտ լուացին շաբաթները ես սկսեցի ձանաչել մտադականներիս և հասկանալ մարդկային սօսքը ու շուտով ես ինքս էլ սկսեցի խօսել որով ես իմ մօրս շատ էի ուրախացնում, որովհետեւ նա վախեցում էր թէ մի գուցէ ես կորցրած կը լինեմ իմ խօսելու ընդունակութիւնս: Իմ ծնողաց մօտ վերադառնալուց յետոյ երեք կամ չորս ամսուց իմ կեանքիս մէջ ոչինչ վնասակար վայրենութիւն չը մնաց, բացի սաստիկ ոյժից և թեթևութիւնից, որ իրաւ ամբողջ Խորնէօ կղզում ինձ պէս թեթև չը կար: Իմ անտառում երկար մնալս ոչինչ վնասակար ազդեցութիւն չէր ունեցել մինչև անգամ խելքիս (մտքիս) վերայ: Արևում էր, որ բնութիւնը կամենում էր ինձ վայր ձատրել իմ կրօնացի ժամանակուայ փոխարէնը, որովհետեւ ես դեռ չէի յառաջ

36409-66

գտնվում էի: Իհարկէ ես պէտքէ ծածկէի իմ
 զգացմունքներս, որովհետեւ ոչ ոք չէր հար-
 նում նոցա, այլ բոլորեքեանք էլ սարսա-
 փանքով ու զզուանքով էին խօսում նրա
 վերայ, որին ես սաստիկ սիրում էի: Ար-
 ջապէս իմ ծնողները, երևում է որ էլ այն
 պէս խիստ չեն վախենում, ինչպէս առաջ
 էին, գիշերուայ պահապաններն (որոնք մեր
 ծառայներից էին բազկացած) էլ այնպէս
 խիստ չէին, ինչպէս առաջ, և յետոյ բո-
 լորովին գաղաթեցին: Բայց ես էլի չը կա-
 րողացայ հանգստանալ: Այն միտքը, որով
 իմ անբաղը սնուցիչը կարող է բռնուել և
 սպանուել, ինձ շատ էր տանջում և ամեն
 անգամ երբ որ ես պարկում էի քնելու, ա-
 կանջ էի դնում լուսթեամբ, արդե՛օք չեմ
 լսել ինձ ծանօթ ձայնը:

Մէկ գիշեր ես յանկարծ լսեցի, որ
 մէկը չանկուտում է լուսամուտս, ես վեր
 կացայ անկողնիցս և արդար, հանդարտ ու
 համեստ լուսնիակի լուսով ճանաչեցի իսկոյն
 իմ սնուցչին:

Ինչպէս նկարագրեմ ձեզ այն բոլորը
 ինչոր պատահեց հետս նոյն իսկ միջոցին.
 ուրախութիւնը, որ նրան տեսնում եմ, եր-
 կիւղը, որ չը լինի թէ մի գուցէ նրան
 բռնեն և սպանեն, այդ երկուսը փոխփոխ
 վրդովում էին սիրտս: Աս կամաց բաց ա-
 րի լուսամուտը. նա մեկնեց ինձ իւր թա-
 թը, որին սեղմեցի կուրծքիս: Մորան քըն-
 քոյշ փայփանքները միտս բերին իմ ան-
 տառում անցկացրած բարդաւոր և անհոգ
 կեանքս: Աս ցանկարայ վերադառնալ կըր-
 կին անգամ անտառը, բայց սէրը, որ ես
 ունէի դէպի իմ ծնողքս, եղբայրներս և
 քոյրերս՝ յաղթեցին այդ ցանկութեանը:
 Աս այն ժամանակը տասն և մէկ տարե-
 կան էի և հասկանում էի իմ բոլոր արժա-
 նաւորութիւններս:

Չը նայելով, որ ես շատ ու շատ էի
 սիրում իմ խեղճ Տուտուին, այնու ամե-
 նայնիւ հասկանում էի մարդոյ և կապիկ-
 ների մէջ եղած զանազանութիւնը: Մո-
 րան ես փայփայելով աշխատեցի ցոյց տալ

նշաններով որ նա հեռանայ, որպէս զի մեր
անգութ ծառ աները զան և չբարանեն
նրան. կործեա թէ նա հասկացաւ իմ ա-
սածս և կայծակի արագութեամբ փախաւ
ու հեռացաւ աչքիցս:

Ը.

Եւ յի Ժամանակից սկսած իմ բարի
Տուտուն ամեն գիշեր գալիս էր իմ տե-
սու թեան և երկար Ժամանակ է տեսնում
մեր տեսութիւնը ասանց սրտելքի: Աս-
տաբարբար պատում էի մինչև նրա գալս-
տեանը: Իմ սուր աչքերը հեռուից խկոյն
ճանաչում էին նրան (սնուցչին) չք նայե-
լով գիշերուայ մութին և ես առաջուց բաց
էի անում լուսամուտը՝ միայն թէ շիտտ
պատճառն որ ես երբեմն քնում էի շատ
նստելուց և այն Ժամանակը Տուտուն բզ-
զու շութեամբ աւելի էր բաց անում պա-
տահանք ու թաթը մեկնելով գէպի ինձ:

զարթնեցում էր...
Եւ առ իմ սերս չբարխազու շակեց
այն սարսափելի անցքը, որը պէտքէ զա-
րարեցներ մեր տեսութիւնը:

Մէկ երեկոյ ետտվորաբար շատ խա-
ղացի եղբայրներին, քոյրերին և ընկերնե-
րին հետ դաշտում և նեղանալուց յետոյ՝
յետ դառայ տուն և խիստ խոր քնի մեջ
ընկայ, հէնց որ մտայ անկողնաւ:

Պատմում են, որ երազը մարդու
յայտնում է մեր ապագան և որ մեր հո-
գին բաժանուելով մեր մարմնիցը, ունե-
նում է ընդունակութիւն պարզել մեզ այն,
ինչ որ արթին Ժամանակը մեզանից ծածկ-
ված է լինում:

Պարելի է, որ այդ ճիշտ
է, եւ դոնեւ այն որը չփորձեցի իմ հո-
գուն նստանստութիւնը: Ինչ մինչև հի-
մայ արքայ միտս է այն Ժամանակուայ կրազը:

— «Ինձ երևում էր իբր թէ ես խա-
ղ էի անում իմ եղբայրներին, քոյրերին հետ

և կարծես թէ Տուտուն մեր խաղերին մասնակից էր: Ինձ երևում էր, որ իմ աղբականներից ոչ ոք չի գղում այն ատելու թիւնը, որն որ այնքան ստրսափանքով սարսափեցնում էր ինձ արթիւն ժամանակըս, ընհակառակը նոքա սիրում էին իմ խեղճ Տուտուին և իմ հոգիս լողում էր ուրախութեան մէջ այդ պատճառով:» Յանկարծ մի աստիկ ձայն լսեցի, ես զարթնեցի և վեր թուայ անկողնիցս: Իմ առաջիս կանգնած էր հայրս, բարկութիւնը երևում էր նրա երեսին տմեն դծերի վերայ, ձախ ձեռին բռնած ունէր վառուած լապտերը, իսկ աջ ձեռին -- հանած թուրը: Այս իսկոյն ճանաչեցի իմ խեղճ Տուտուի ձայնը և երկնչելով նայեցի հօրս վերայ:

«Այս չը կարողացայ սպանել այդ անիծած կապիկին», ասաց հայրս՝ «և յոյս ունեմ սակայն, որ նա սորանից յետոյ էլ չի կտրիլ քո քունը» (զառնալով դէպի ինձ): Մայրս մտաւ սենեակը և զոռաց. «Այս ի՞նչ է նշակում, Պրիցի անկողնը արիւ-

նոտ է՞:»

«Ոչինչ չը կայ», պատասխանեց հայրս. «նոր սենեակի մօտով անցնելիս՝ ես լսեցի որ մէկ բացէանում պատուհանը, եսնայեցի դռնիցը և տեսայ մեծ կապիկին լոյսնեակի լոյսի առաջ, որ կանգնած էր Պրիցի լուսամուտի մօտ: Այս վաղեցի սենեակս, վեր առայ թուրը և լապտերը ու հասայ այն բուպէին երբ կապիկը բաց էր արել պատուհանը և մեկնել էր թաթը Պրիցին: Որքան ուժումս կար խփեցի ես թրով և կտրած թաթը ընկաւ մի կողմը, իսկ կապիկը փախաւ անտառը: Արծուեմ եմ, որ նա էլ չի ցանկանալ Պրիցի մօտ գալ:»

Երկար ժամանակ ես ուշքի չեկայ և չէի հասկանում ինչ էր լինում հետո: . . . Սարսափելով նայեցի անկողնիս վերայ, ստի որ իմ խեղճ Տուտուի թաթը կտրած և ընկած է ոտներիս տակը:

. . . . Ատաղութիւնս բռնեց:
 Մայրս թուրի ծայրովը բարձրացրեց թաթը և ձգեց բաց արած պատուհանից

ԺԱ.

Այսպէս անցկացաւ մի քանի տարի: Իմ քոյրերս ամուսնացան և իմ եղբայրներս էլ մտան ծառայութեան մէջ: Աս տասրն և ութ տարեկան էի, երբոր հայրս վախճանվեց, յետոյ մայրս էլ շուտով մեռաւ նորա ետեից ու ես մնացի միայնակ իմ ցաւերիս հետ:

Աս փախչում էի բարեկամներիցս: Բոլոր հարեւաններս ինձ ճանաչում էին միայն լուռ Ֆրիցիս անունով:

ԺԲ.

Իմ ժամանակս անց էր կենում կարգալու և սյրեպանութեան մէջ: Աս գընում էի ման գալու միայնակ, իմ ուսիս քցած հրացան, բայց միակ նրա համար, որ Բորնէօ կղզու բոլոր բնակիչները հրացանով էին ման գալիս: Միայն այս մանգալու ժամանակը, երբէք չը պատահեց՝ որ ես իմ հրացանը գործ դնեմ: Արծես իմ և միւս սորսավելի բնակիչների մէջ դրու-

ած էր կապակցութիւն, որը արգելում էր նոցա՝ (կապիկներին) վրոյ տալ ինձ: Մի անգամ այդպէս մանգալու ժամանակ նրտեցի կոկոսի ծառի տակ հանգստանալու: Աս լտեցի մի խշխշոց, որը լուեց ծառի ամենաբարձր կէտիցը: Աս գլուխս բարձրացրի և տեսայ մեծ կապիկին, որ տանդալ կերպիւ վար էր իջնում դէպի ինձ: Այս տեսարանը, որ ամեն մի ուրիշին կը բերեր սարսափանք, ինձ չը վախցրեց: Աս սկսեցի երկար նայել կապիկի վերայ և նըկատեցի որ մի թաթը չունէր, այն ժանակը իմ բոլոր կասկածներս անցկացաւ, այն կապիկը Տուտուն էր: Խեղճ կենդանին ինձ ճանաչեց և իրան ձգեց դէպի ինձ:

Ղնչում էր, թուչկոտում էր, փայփայում է, մի խօսքով նա աշխատում էր ամեն կերպիւ ցոյց տալ ինձ իւր ուրախութիւնը: Աս պատասխանեցի նրա փայփայանքներին և չը կարողացայ պահել արտասուքս, տեսնելով նա վնասուած և միտս բերելով, որ նորա ակրն է՝ նրա անբաղ-

դիւթեան պատճառը: Եւ այնպէս զի ճան
ՄԱՍԻՆ օր ես գնում էի անտանը իմ
խեղճ Տառառին տեսնեմ թե ինչ: Ես տես-
նում էի նրան միայնակ և նրա մէջ միակ
կենդանի, որը ինձ հետ ունէր մանուկու-
թիւն և իմ սէրը դէպի նա օր ըստ օրէ
տեղանում էր:

Քարտի Արեւ Տէր-Իսկանուր

1884 թ. Յունիսի 25-29. է Ե-ի:

8710004178

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԽԻՎ

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան
Barcode
NL0004178

4m

104

C 9pm-и
972

0

WJ

ИНОУЧКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ԳԻՆՆ Է
10 ԿՈՊԵԿ.

